

Г 605.107/54

БІБЛІОТЕКА
ВН

Амосвіта

Ч.

54.

ЯК У СВІТІ ЛЮДИ ГОСПОДАРЯТЬ І З ЧОГО ЖИВУТЬ

Наука суспільної економії

написав

Др. Карло Коберський

Ціна 35 гр.

Виходить одна книжка кожного місяця.

на
рік

Л. ОБАЛЪ

1934

Передплачуйте

Самоосвіту на 1934 рік

„Самоосвіта“ видає також в 1934 році дальші книжки **щомісячно**, щоби своїм передплатникам уможливити здобуття повної освіти по пляну **народніх університетів**. Цей курс загальної освіти скінчиться в 1935 р. і буде творити цілість популярної енциклопедії знання.

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА ВІНОСИТЬ 3.50 зол.

За ті гроші дістає передплатник через цілий рік **щомісячно** по одній книжці. Книжки розсилає адміністрація Самоосвіти **щодесятого кожного місяця**.

ПІВРІЧНА ПЕРЕДПЛАТА ВІНОСИТЬ 1.80 зол.

Приєднайте нових передплатників „Самоосвіти“ серед своїх знайомих!

Реклямації недержаних книжок поладжує адміністрація **тільки до кінця кожного місяця!** Пізніших **рекламацій не узгаднюється**. Реклямація мусить бути написана через поchtовий уряд!

Гроші слати чеком П. К. О. число 500.872.
Адреса Редакції: САМООСВІТА, ЛЬВІВ, вул. Мішкевича 7.

Жадайте катальогів книжок „Самоосвіти“, яка дотепер вже видала 54 книжкових чисел!

Яким способом без школи здобути повну освіту?

Треба негайно передплатити видавництво
к н и ж о к

„САМООСВІТИ”!

„САМООСВІТА“ видає вже п'ятий рік наукові книжки по пляну народніх університетів.

Дотепер „САМООСВІТА“ видала книжки
в такім порядку:

В 1930 році видано такі книжки :

1) Що таке самоосвіта і як до неї братися? Порадник, як самому вчитися. Друге видання.	Ціна
35 гр.
2) Чого земля потребує? Зимовий господарський курс дома	35 „
3) Великий зрив. Нарис історії української революції, ч. I.	40 „
4) Культурна людина. Наука про те, як жити з людьми, в читальні і т. д. Друге видання	40 „
5) Наш світ. Земля, сонце, місяць, планети і зорі; їх вигляд та рухи. Друге видання	45 „
6) Боротьба світів на Україні. Історія україн, революції, ч. II.	40 „
7-8) Тайни природи. Початки хемії. Друге видання.	80 „
9) Історія Галичини в рр. 1918 і 1919. Історія української революції, частина III.	60 „
10) Слово до молодих людей. Друге видання	35 „
11) Чоловік та жінка. Про полове життя та полові хвороби.	60 „
12) Розвиток життя на землі. Наука про те, як розвивалось життя на землі від найнижчих створінь до найвищих	40 „

В 1931 році появились такі книжки :

13) Опис землі. Як виглядає земля? Наука географії, ч. I.	40 „
14-15) Які є народи і держави на землі? Наука географії, ч. II.	70 „
16) Атлас „Самоосвіти” Збірник мап. (Сконфісковано цензурою, а тому цієї книжки нема). Замість цієї книжки видано нову по конфіскаці під порядковим числом 21	35 „

17) Причини світової війни. Історія світової війни, ч. I.	45 "
18) Криза світового господарства. (Чому тепер є господарська скрута?). Друге видання.	45 "
19) Як провадилася світова війна? Історія світов. війни, ч. II.	45 "
20) Основи життя. Наука про те, з яких малих клітин складається кожне живе тіло. Друге видання.	40 "
21) Атлас „Самоосвіти“. Збірник мап, статистичних образів і краєвидів. Нове видання по конфіскації	60 "
22) Про найстарші часи людського життя на землі. Всесвітня історія, частина I.	45 "
23) Велика Україна в огнях. Історія україн. революції, ч. IV.	35 "
24) Царі і люди. Історія революції в Росії, часть I.	50 "
25) Історія старинного сходу. Всесвітня історія, ч. II.	35 "

На рік 1932 появилися такі книжки :

26) Між двома морями. Історія старинного Вавилону, Жидів і Персів. Світова історія, частина III.	35 "
27) Як повстає життя? Нарис біології, частина II.	35 "
28) Як упала царська влада в Росії. Нарис історії революційного руху в Росії, частина II.	35 "
29) Як дійшли большевики до влади? Історія революції в Росії, частина III.	40 "
30) Історія землі. Як творилася наша земля? Наука геології	35 "
31) Країна сонця й радості. Історія старинної Греції. Світова історія, частина IV.	40 "
32) Людина і машина, (Як збудоване людське тіло та як воно працює?).	35 "
33-34) Сила п'ястука й сила духа. Велич й упадок старинного Риму. Світова історія, частина V.	70 "
35) Сила, праця, машина. Наука фізики, частина I.	40 "
36) Як гасли вогні. Історія української революції, частина V. Доба диктатур	40 "
37) Під владою двох мечів, Світова історія. ч. VI.	40 "

В 1933 році вийшли такі книжки :

38) Світ звірів. Зоологія або наука про тварини. Частина I. Як збудоване тіло тварин від найменших до найбільших і як вони до себе подібні	40 "
39) П'ятьсот літ старої української держави. Історія українського народу, частина I.	45 "

ВИДАВНИЦТВО „САМООСВІТА”

основане при співучасті

УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО СОЮЗУ

Відділ економічно-суспільних наук

Ч. 54

ЯК У СВІТІ ЛЮДИ ГОСПОДАРЯТЬ І З ЧОГО ЖИВУТЬ

Наука суспільної економії

II. ЧАСТИНА

Будова сучасного народнього господарства.

(З МАЛЮНКАМИ)

написав

Др. КАРЛО КОБЕРСЬКИЙ

Ц І Н А 35 гр.

Л Ъ В І В — 1934

Накладом „САМООСВІТИ“, кооп. з обм. відп.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001017840505

605.107/54
ЩО Є В КНИЖЦІ

	Стор-
Людська праця та її поділ	
Боротьба за існування	1
Вплив природних умов	4
Праця — основа багатств	5
Праця і капітал	6
Ощадність і господарність	9
Праця нині поділена	9
Продукція, обмін, консумція	13
Продукція сирівців	
Що таке сирівці	15
Продукція органічних сирівців	18
Особливі прикмети сільського господарства	22
Продукція неорганічних сирівців (гірництво)	31

Людська праця та її поділ.

Боротьба за існування.

Хоч кажеться, що людина — пан природи, пан землі, води і повітря, хоч на свої услуги запряг силу вогню і води, пари і електрики, то все таки чуємо на кожному кроці нарікання на тяжке життя. І справді — нелегко приходиться людині добувати собі харч, одяг і помешкання — ті три **перші потреби людини**. А ще тяжче з так званими **вищими потребами**, духовими: з видатками на школу, книжку, газету, театр, радіо і т. д. Чим тяжчі часи, тим більше людей нужда відсуває від культури і засуджує їх на існування мало що вище від звірячого.

Кажуть: за багато людей на світі і для того тиснуться між собою і ворогують один на одного, завидуючи собі куска хліба. З цієї книжки дізнаємося, чи справді земля не всилі прокормити всіх людей. Є фактом, що в світі йде зажерта боротьба між людьми і цілими народами за кожний клаптик землі та за кусок хліба. Чи та боротьба конечна та чи не можнаби без неї обійтися — ось питання, на які відповідь може дати тільки наука і мораль.

Колись люди жили **родами і племенами** і їх мораль наказувала, щоби члени одного роду-племени спомогали одно одного і не вели між собою боротьби. Ця родово-племінна організація розпалася, а на її місце прийшла спільнота **громади** і над нею — **держави** (нації). Нині голоситься за саду солідарности **національної** (членів одної народности) і солідарности **державної** (громадян

одної держави). Та солідарність покищо проявляється в тім, що ведеться боротьба між народами (державами) за землю і за право використання скарбів тої землі. Неоднорід у тій боротьбі підпадає під владу другого народу, а це має для нього прикрі наслідки. Держава переможної нації дбає передовсім про інтерес громадян пануючої нації. Їм дає полекші в господарстві і культурних змаганнях, часто коштом членів підбитої нації. Держави між собою ведуть запеклу боротьбу за кольонії та за ринки збуту товарів. Як колись була боротьба племен, так тепер маємо боротьбу держав.

Не думаймо одначе, що внутрішня солідарність нації дуже велика. Хоч членів нації єднає спільний інтерес на зовні: боротьба з другими націями, то і внутрі кожної нації йде також боротьба. Борються між собою за хліб цілі стани, класи, професії і окремі одиниці.

Вплив природніх умов.

Кажуть: багатий край — багатий нарід!

І тому в науці економії звичайно пишеться, що першим чинником добробуту народів є природа: врожайна земля, пригоже підсоня, багатство вугля, заліза, нафти, дерева і т. д. Певно, деяке значіння має природне положення краю, але не треба забувати, що є цілі народи, що мають пребогату землю, а живуть в бідности і нужді. Богата природа робить їх оспалими, мало рухливими. Перший такий нарід це ми, Українці. А є знова народи, в яких земля зовсім не особлива, та зате їх бистрість, освіта, сприт і трудящість довели до того, що живуть вони достатньо, ба, ще опановують території других народів і тягнуть ще й з них зиски. Чи маємо наводити примір Данців, Голяндців, Бельгійців, Португальців, Англійців, Італійців, Москалів?

З історії знаємо, що був час, коли Еспанія мала у своїх руках головні копальні золота світу і жила розкішно. В надії на те своє золото, еспанський нарід занедбав освіту і працю, не розвинув свого промислу, не підніс сільського господарства. І сталося — що золото розійшлося по світі, а Еспанія зійшла до ряду вбогих, малокультурних країн.

З того ясно, що підставою добробуту народів є їх **трудолюбність**, бистрість, освіченість, винахідчивість, та солідарність в обороні рідної землі. Одним словом — **особисті прикмети населення, його активність.**

Праця — основою багатств.

Ріжними дорогами доходять люди до маєтку і слави. Один чесною працею, другий, як кажуть, легким коштом. Тут обдурить, там надужие сили; той третється коло влади і з того багатіє; інший позичає гроші на лихварські проценти. Той, маючи впливове урядове місце, ще бічними драчками збільшує свої доходи, а інший, фабрикант, робить змови-картелі з колегами по фаху, щоби менше платити робітникам, а за товар побирати вищі ціни від покупців. Коли влада наложити податки на купців і промисловців, то вони ті податки добивають до ціни товарів і на кінець ті податки заплатити останній покупець товару. Йдучи так по нитці до клубка, переконаємося, що кожне збогачення мусить заплатити **працююче населення**, та що всі багатства походять таки з **праці**. Коли купець збогатився, продавши дорого товар, закуплений за дешеві гроші — то він тільки присвоїв собі частину праці тої людини, що в нього купила товар. Сам купець того нам не скаже — він певен, що свій зарібок він „чесно“ заслужив своєю працею. Але всякому ясно, що той прибу-

ток звідкиля-сь мусів узятися. Десь убуло, коли тут прибуло! Прибуло воно з кишені покупця, що купив товар.

Коли фабрикант надмірно збогатився при продажі виробів своєї фабрики, то знов усякому ясно, що цей заробок, то не була заплата за саму його власну працю. Тут є недоплата за працю робітників і надплати покупців, споживачів товару. Вони могли б цей товар мати дешевше, якби навчилися його самі виробляти. Капітал не родить капіталу.

Все, що є на землі — всі багатства і добра якими величається людство — все те — з малими виїмками — є **овочі праці людини**. Якби не праця наших предків і нас самих — то ми жили б ще й нині способом диких звірят, які не працюють для **завтрішнього дня**. Що не візьмемо — всюди видний слід людської праці. Хліб, плуг, будинок, віз, залізниця, спів грамофону, звук телефону, корабель, що пливе по морі — все те **овочі людської праці — праці голів і рук**. Хтось то мусів **видумати**, хтось задумане **виконати**, хтось над тим **трудився**.

Отже честь і слава праці!

Працею стоїть світ і працюючій людині належала б по правді й відповідна пошана в світі. На жаль так рідко буває, а частіше навпаки. Ті, що **найтяжче** працюють, звичайно й живуть **найбідніше**. На перше місце звичайно вибивається той, хто **посідає капітал**.

Праця і капітал.

Праця творить добра, які можна вжити до дальшої господарки. Це є **капітали**. Засоби поживи й паші, худоба, машини, будинки, товари в магазинах, золото й інші дорогі метали — все це є **капітал**, тільки у різному вигляді.

Простий розум каже: коли праця родить ка-

пітал, то той, хто найбільше працює, повинен мати найбільше маєтку, худоби, будинків, одним словом капіталів.

Знаємо одначе, що так не є. Нині працююча людина звичайно так обмотана, що велику частину плодів її праці забирає хто інший. Частина йде на податок, частина на додаток, пайка за аренду ґрунту, ще інша вірителеві за довг і відсотки, а те що остається, рідко коли дає змогу добре жити і поправляти господарство. Не краще живеться наємному працівникові. Ще гірше положення тої людини, що взагалі не має змоги працювати і жити з праці, а таких безробітних стає щораз більше.

Це значить, що нині не вистарчить бути трудящим і запобігливим. Треба ще конечно, щоби так звані „порядки“ кругом, державний і соціяльний лад, були сприятливі для людей праці і для тих, що хочуть чесно працювати. А так не є там, де на перешкоді стоїть опір зорганізованих людей, що володіють велики капіталами.

Капітал **сам по собі** — річ необхідна в господарстві. Небезпека йде лиш від того, що нагромадження більшого капіталу в приватних руках дає власникові велику силу і впливи. Власник великих капіталів легким способом робить своїми слугами тих, що не мають майна або мають його небогато. **Капітал, це є нагромаджена матерія**, це є матеріяльна сила. Праця — це творча діяльність людських голів і рук. В більшости буває так, що нагромаджена матерія бере верх над тими, які не посідають нічого більше, окрім духових і фізичних сил і охоти до праці. Власник капіталу дістає дохід (процент і зиск) від самого тільки посідання капіталу, навіть не працюючи. Коли-ж до того він ще працює (кермуючи підприємством), то його доходи можуть ще збільшитися.

Людину, що живе передовсім з' нетрудового

доходу, людину якої дохід пливе зі **самого посідання капіталу**, називаємо **капіталістом**.

Не кожний власник капіталу є зараз капіталістом. Селянин і ремісник є власниками невеличких засобів землі та різних струментів — але з того ще не виходить, що вони капіталісти. Той їхній капітал сам по собі не дасть їм ніякого доходу — коли не будуть особисто працювати.

В господарстві такого малого самостійного виробника праця не є слугою капіталу, праця і капітал об'єднані в одних руках. Це є **господарство**; воно не працює **постійними** наємниками. Що іншого **господарство капіталіста** (приватна фабрика, фільварок і под.). Там більшість праці виконують наємники капіталіста-власника. В такому господарстві є поле для непорозумін між працею і капіталом; їх називаємо суспільними (соціальними) непорозуміннями.

Найкращий лад це очевидно такий, де нема причин для частих внутрішніх непорозуміннь. Це може бути лише такий лад, де нема підстав для боротьби між власниками і працівниками, або як образowo кажемо — між „капіталом“ і „працею“.

Бо капітал повинен бути тільки помічником людини, його слугою — а не паном і диктатором.

Капітал у продукції має тільки **допомагати** людським головам і рукам у праці. Машини, струменти, всякі винаходи мають **збільшувати видайність праці**. Кравець шиючи на машині, зробить за день пять-десять разів більше, як давний кравець, що шив тільки руками. Кожний новий винахід збільшує видайність праці людини, бо тою самою працею людина може виконати щораз більше роботи.

На жаль, при капіталістичнім ладі доходить до того, що з кожним поліпшенням машин і способів виробництва звільнюють з праці певне число

робітників, коли машинова праця окажется дешевшою як ручна.

**Ощадність і господарність — друге джерело
богатв.**

Праця витворює всі земні добра, але тільки при господарності і ошадности. Найвищим законом у господарстві одиниць і народів повинен бути той закон, який каже: **при найменших витратах досягнути як найбільші користи.** Це є правило, закон господарності або економії. Чи щось продукуємо, чи працюємо в торгівлі, чи ведемо домашнє господарство — на кожному кроці видно, яке значіння ошадности і господарности. У виробництві має значіння кожний відпадок, кожна розсипка. В добрій фабриці не змарнується майже ніщо; найменшу дрібницю там вмють ще якось використати і це збільшує видайність праці фабрики.

В керовництві підприємства має велике значіння ошадність у видатках на адміністрацію. В домашнім господарстві, де споживаються вироблені харчі, одяг, мешкання, світло і т. д. від ошадности залежить багато. Негосподарність і розтратність доводять до руїни найліпші господарства і підприємства.

**Праця нині поділена між ріжні звання (професії,
фахи). Суспільний поділ праці.**

Старі люди по наших селах ще й нині часто балакають: „є усякі віри на світі: панська, жидівська, хлопська“. Молодше покоління вже так не говорить, бо воно знає, що гут річ не у вірі, а в чім іншій. Коли село польське і дідич теж Поляк, то віра у них однакова, римська, а все таки хлоп хлопом, а пан паном. Те саме — коли зійдеться

Українець мужик з Українцем інтелігентом, скажім лікарем чи вчителем. Віра в них однакова, грецька, але **звання** таки не однакове, бо один — хлібороб а другий умовий працівник. Отже й тут не у вірі річ, а в ріжниці фахового заняття. Найбільшу ріжницю між людьми робить **праця і спосіб заробітку.**

Є люди, що працюють тільки руками (**фізично**), а інші головою й пером (**умово**), а чи не найбільше є таких, що працюють трохи цим і трохи тим. **Фізичними працівниками** є всі селяни, ремісники та робітники; учителі, інженери, лікарі, адвокати, агрономи, урядники, торговельні і банкові службовики й інші — це все є **умові працівники**. Звичайно буває так, що у всіх більших господарствах, по фабриках, банках і под. умові працівники виконують керовничу працю, а те, що вони **придмувають і приказують**, то відтак **виконують** фізичні працівники (робітники).

Коли запитати просту людину, як вона міркує, хто з чого живе? — то скаже: „справа ясна! Мужик оре й сіє та годує панів. От і вся філософія!“

Таке пояснення було добре колись, тому парусот літ, але не нині. Колись дійсно так було, що працював мужик, а решта народу, шляхта й духовенство, працювали дуже мало (міщанства у нас було ледви трохи, так що його праця губилася з очей). Наш край остався позаду других у розвитку промислу; це почасти й до нині наша болячка і одна з причин нашої бідности. Тому у нас не трудно було казати, що працює оден тільки мужик, а все, що є над ним, то є пани, які нічого не роблять, тільки споживають мужицький хліб. Нині навигь у нас є вже трохи промислу, копалень, ремісничих варстатів, фабрик, банків, торговельних, транспортних, асекураційних та інших підприємств. У тих підприємствах сидять фізичні та умові працівники і виконують всяку роботу.

Якби не та їх робота, то ми не мали-би нафти з Борислава, соли зі Стебника, каїніту з Калуша, цукру з Ходорова, дощок з лісів і тартаків, не їздилиб по краю залізниці та авта, не бігалиб по дроті телеграми, не ходилаб почта розносячи листи й газети і так далі. Отже з того бачимо, що **крім праці хлібороба нині є ще й інші роди праці, для суспільства так само потрібні, як праця коло ріллі.** Якби не було промислових, торговельних, транспортних та подібних установ, то булоби так, як це бувало перед сотками літ. Кожний мусівби бути для себе і рільником і шевцем, ткачем і ковалем, вчителем і так далі. А що тому всьому він не міг-би дати ради, отже мусівби занедбувати то се то те, вирікатися то одного то другого, а на такі річи, як наука, то вже напевне не булоби часу. Культура і освіта мусілаб вернутися о тисячі літ назад. Культура поступила вперед власне тому, що люди **поділили** між собою різні роди праці і поробилися **спеціалістами.**

З того бачимо, що не одна тільки хліборобська праця творить корисні вартости, як у нас це дехто думає старим звичаєм. **Є різні роди суспільно-корисної праці.** Ми можемо таки зараз назвати, які є головні ради праць, без яких нині не може обійтися ніяке суспільство, ніякий нарід. Ось ті заняття (професії):

господарство

1. добування сирівців: сільське господарство, лісництво, рибальство, мисливство та копальництво (гірництво);
2. обрібка сирівців: ремесло, фабричний промисл, будівництво;
3. перевоження річей і осіб або транспорт: залізниці, кораблі, авта і т. д.; транспорт вістей: почта, радіо, телеграф і т. д.;
4. торгівля і посередництво товарами;
5. торгівля і посередництво грішми і кредитом;
6. асекурація річей, осіб та інтересів.

культура

7. преса, друк книжок, освіта (моральне виховання, школи: кіно, радіо, театр, освітні товариства і т. д.);
8. служба здоровля і соціальної опіки;

політика

9. служба внутрішньої безпеки і державного управління (судівництво, завідування публичним майном і т. п.).
10. військова служба і загранична політика.

В тих десятих точках є зібрані всі головні роди занять в нинішнім суспільстві. Очевидно, що кожна з тих 10 груп містить знов цілу громаду спеціальних родів праць (фахів, професій).

Ще раз погляньмо на спис головних суспільних чинностей (або як кажуть „функцій“). Перших шість професій є відділені грубою чертою від всіх інших. Зноваж між 8 і 9-ою є також така сама груба чертка. Нащо це зроблене? Щоби показати, що тих 10 головних суспільних функцій ділиться на **три групи**. Перших шість це є **господарські чинности**. Сема і восьма — це **культурні функції**, а дві останні — це **державно-політичні функції** в тісному розумінні.

Господарські чинности виконують: хлібороби, ремісники, промисловці, купці, кооператори, банківці, асекуранти і т. д. **Культурну** службу виконують: учителі, вчені, письменники, малярі, музики, друкарі, священники, лікарі, адвокати, урядовці різних освітніх товариств і т. д. Врешті **політичну** службу сповняють державні урядовці цивільні та військові, далі вибрані народом послі і радні та добровільні громадські організації (політичні партії).

Коли придивитися добре повищій драбині суспільних занять, то побачимо, що **перша група** (господарські функції) дбає про те, аби всім було що їсти, де мешкати, у що одягтися, аби було з чого робити доми, залізниці, кораблі, авта, ра-

діоапарати, папір на книжки і газети і т. д. **Друга група**, беручи від першої господарські добра, має їй за те давати культурні вартости: науку, освіту, релігію і мистецтво, опіку здоровля, опіку в разі старости й недуги і т. д. Зновуж **третя група** бере у формі податків і оплат господарські добра від **обидвох** перших груп; зате має їм давати правну охорону, безпеченство їх осіб і майна в краю та спокій від зовнішнього ворога.

Часто буває, що третя група — люди що є при уряді і зброї — беруть **під себе** обі перші групи і утискають їх надмірними тягарями, а право віддають на службу передовсім собі самим. Ще частіше водиться, що люди від державного правління роблять тихий союз з багатими особами з обох перших груп і спільними силами утискають найбідніше населення. Тоді ціле суспільство, усі стани діляться, правду кажучи, на **дві класи**: клясу працюючих і клясу керуючих та визискуючих.

Наука економії займається ближчим описом тільки **господарських чинностей суспільства**, про те, як воно заспокоює свої господарські потреби, а коли їх не може вповні заспокоїти, то чому, що треба робити, щоби всі члени громадянства даної країни мали харч, одяг, мешкання і головні засоби культури.

Приступимо до опису **головних господарських** занять у нинішнім суспільстві. (Як воно було в давніших часах, перед сотнями літ, про це ми вже писали в першій частині суспільної економії, п. н. „Розвиток народнього господарства“).

Продукція, обмін, консумція.

Просимо пригадати собі спис головних родів господарських занять. Ось вони: 1. хліборобство зі скотарством, мисливство, рибальство, лісництво

та копальництво; 2. ремесло, фабричний промисл і будівництво; 3. перевіз річей, осіб і вістей; 4. торгівля товарами; 5. торгівля грішми і кредитом; 6. асекурація річей і осіб.

Хто бистрий, той відразу побачив, в якому порядку ми уклали професії. Під числами 1 і 2 є ті професії, які **виробляють** різні товари, потрібні для людського життя. Під числами 3 і 4 є ті заняття, які **перевозять** вироблені товари з місця виробу на місце їх спотребування і передають їх споживачеві. А врешті під 5 і 6 є ті людські заняття, які **допомагають** у праці і виробникові і купцеві. Вони дають йому поміч кредитом, влекшують йому перевіз заплати за товар, зменшують його ризико від вогню, води чи іншої втрати і т.д.

Отже хліборобство і промисл займаються **виробництвом товарів** або **продукцією**.

Транспортіві і торговельні підприємства влекшують **рух і обіг** товарів, а різні роди асекурації **допомагають** в їх роботі і продуцентам і купцям-посередникам.

Коли товар є вже на місци у споживача, то він його спотребовує, **консумує**. Всяке спотребування товарів називає наука економією **споживанням** господарських дібр, або **консумцією**.

Ми „споживаємо” не лише хліб, мясо, яблока, чеколяду, цукор, але також залізо, камінний вугіль, плуги, закуплені робочі коні; хто світить електрикою, той споживає електричну силу і мусить за те платити; фабрика пива, коли є в місті, „споживає” багато води з міських водотягів і мусить за те також платити. Коли я їду залізницею, то також споживаю силу паровоза і мушу заплатити; хто посилає лист поштою той споживає працю і услуги поштових службовців і залізниць, які розвозять і розносять пошту і т.д.

Приступаємо до опису головних продукційних занять. Зачнемо очевидно від продукції підставових річей, себто **сирівців**. Пізніше, в дальшій частині, прийде опис тих промислів, які **перероблюють** сирівці на готовий продукт.

Продукція сирівців.

Що таке сирівці?

Як сказано, метою суспільного господарства має бути задоволення потреб усіх громадян. Але не кожний продукт виходить від продуцента відразу готовий до спожиття.

Хлібороб продає зі свого господарства зерно, яке не є ще готовим хлібом. Коли купую в крамниці чоботи, то над ними працювало чимало майстрів. Наперед це була собі шкіра якогось вола чи теляти; відтак ця шкіра була в руках купця, який її продав до гарбарні; з гарбарні через руки кількох посередників вона дісталася до варстату шевця або до обувної фабрики, а потім знову через руки купців прийшла до крамниці. Та перша, сира шкіра, злуплена з вола у селянина, це був **сирівець**. Зі сирівця зробила гарбарня шкіру і це можна було назвати **півфабрикатом**, а щойно шевський варстат, вживши ще інших матеріалів (полотна, цвяхів, кілків) — зробив з того всього **готовий фабрикат**.

Зерно є сирівцем для муки і хліба, **лен, коноплі, бавовна, вовна** — це сирівці для виробу полотна і сукна; сире гутне залізо — це сирівець для усяких залізних виробів, бориславська ропа, це сирівець для нафти і бензини, дерево — сирівець для будови домів і под.; дерево і старе шмаття — це сирівець для виробу різних гатунків паперу, кварцовий пісок це головний сирівець для виробу скла, вапняковий камінь це сирівець для випалу вапна, камінний вуголь це сирівець, без якого не моглиб працювати фабрики ані не їздилиб залізниці і т. д.

Головні сирівцеві виробництва є такі:

Сільське господарство, лісництво, рибальство і мисливство, копальні вугля, нафти, заліза, цинку, міді, соли, добування водної енергії.

Як видно відразу — між сирівцями є одні такі, що їх добувають зі землі відразу готовими або пів-готовими: вуголь, сіль, нафтова ропа, залізна руда і т. д., але інші треба щойно плекати, як от збіжжа, худобу, дерево. Перші називаємо **мінеральними** продуктами, другі це є різні рослини або звірята. Їх зовуть **органічними** продуктами. Органічні продукти достарчають народньому господарству хлібороби, лісники, риболови, мисливці; неорганічні або мінеральні продукти добувають зі землі різні копальні.

Далі треба взяти під увагу ще одну різницю між різними сирівцями. Одні дають **матерію**, а другі **енергію**. Що це значить?

Зачнім від енергії: Щоби машина могла працювати, то хтось її мусить порушувати. Робить це або розігріта водна пара, або горюча бензина чи ропа. Щоби була горяча пара, мусить бути паливо, а тим паливом є звичайно нині камінний вуголь. Отже вуголь, бензина, нафта, спирт, дерево — це все є джерела **механічної енергії**. З давен давна людство крім того добуває енергію також з води (водні млини і турбіни). Теплова і водна енергія порушує нині всі машини і мотори, прямо або перетворена у електричну силу.

Інші сирівці, як залізо, мідь, глина, збіжжа, мясо — достарчують нам вже не самої енергії, а **матерії**, себто матеріялу, з якого ми при помочі енергії машин робимо все, що нам треба.

Щоби господарство якогось краю могло як слід розвиватися, для того **треба, щоби в краю була і механічна енергія і матеріял**. Коли в якому краю бракує одного або другого — то там трудно,

щоби розвинувся промисл. Приміром у Галичині нема свого доброго камінного вугля, нема також свого заліза. Хоч є нафта, то все таки вона дорожша як вуголь і це є одна з причин, чому в Галичині фабричний промисл не дуже розвинувся (бо доведений вуголь завжди дорогий).

Енергія живих істот (людей, коней, волів) не вистарчає для розвитку фабричного промислу; для того є конечні засоби механічної енергії.

Знову на Наддніпрянській Україні є досить свого вугля і заліза, але мало лісів і дерева. Тому там слабо розвинувся наприклад деревний промисл.

Кожний нарід і кожна держава старається мати все достаточо тих сирівців, що дають енергію, як також тих других, що дають матерію. А коли де чого брак, то входять у порозуміння з другими державами, які мають те, чого їм не достає.

Опанувати джерела сирівців — це річ дуже важна для народнього господарства. Хто опанував приміром всі нафтові поля в краю — той має фактичний монополь на нафтову продукцію і від нього є залежні всі ті, що потребують до чого небудь нафтових продуктів. Продукція всіх сирівців має обмежені границі і тому дуже надається для монопольного використання. Це є головна причина чому великий капітал кидається передовсім на опанування сирівців і чому тут є завжди сильні картельні змови підприємців. Із тої самої причини в новіших часах до сирівців добираються вперто самі держави, бажаючи їх опанувати для себе (головно у воєнних цілях).

Продукція органічних сирівців. (Сільське господарство, лісництво)

Ще заки людина навчилася добувати залізо, мідь чи інші метали, ще заки почався промисл — вже існувало мисливство, риболовство, годівля скоту а далі прийшло й рільництво. Ловля диких звірят і риби — це був найдавніший спосіб прохарчування людей. Шкіри звірят давали людині окрім того ще й добре і тепле одіння.

Але так було лиш до того часу, поки людський рід не розрісся. Бо на те, щоби могла прокормитися з дикого мяса цілий рік тільки одна родина, треба великих просторів вільного ліса чи степу; а чим густіше було людей у родах і племенах, тим тісніше було за поживу. Траплялися такі пори року, що всі голодували, а слабші навіть і вмирали з голоду. Треба було конечно придумати якийсь спосіб на те, щоби мати більші засоби поживи.

Тим способом було: удомашнення коров, свиней, овець, кіз, коней та всякої птиці. Давні люди з мисливців і риболовів почали робитися скотарями. Це вже був початок справжнього господарювання. Людина думала вже не тільки про нинішній день, а й про дальші дні та місяці. Тут уже видно було працю розуму. Давніше людство жило як звірята: що вполював — те зів.

А коли вже і скотарство не вистарчало на прокормлення, тоді наші пра-предки взялися до управи пожиточних рослин, себто до рільництва і осілого життя на однім місці. Рільництво стало головним заняттям людини в тих краях, де для цього був відповідний ґрунт.

Очевидно — годівля звірят лишилася й до нині дуже важним заняттям сільського господаря, тільки що тепер і вона редеться осіло; стад не переганяють із краю в край на нові кращі пасовиська, бо таких уже нема. Все обсаджено людьми і кожний годівельник мусить кормити свою худобу тим, що виплекає на власнім куску землі.

Мисливство і полювання в цивілізованих краях не грають нині майже ніякої ролі як джерело поживи. Більше значіння мають футра (кожухи) з убитої звірини. Є ще деякі мало залюднені простори (прим. північна Канада і Сибір) де ловля пушистих звірят є головним заняттям людности. Риболовство є поважним промислом над морями. Оселедець та інші морські риби (солені, сушені або вуджені) є для деяких країв, прим. для Норвегії, Голяндії і т. д. дуже поважним джерелом доходу. Також українські чорноморські прибережя трудяться ловлею оселедців та інших морських риб.

Зате рільництво, садівництво і скотарство стали для людства головним джерелом поживи; крім поживи вони дос-

тарчають важних промислових сирівців (шкір, волосся, лину, конопель, вовни, бавовни і т. д.) З рільництвом є споріднене лісництво, себто свідоме плекання дерев на матеріял і опал. Продукція дерева є нині підставою важних промислів, приміром будівельного, виробу меблів, паперу і т. д.

Між рільничими рослинами на перше місце вибивається **зернове господарство**, це є управа збіж: пшениці, жита, рижу, ячменю, кукурудзи, вівса. Далі йдуть побічні збіжжа: просо, гречка, потім різні стручкові рослини: фасоль, боб, горох і т. д. Дуже важне місце зараз попри збіжжа займають бараболі (картоплі). Європейські і американські країни вищої культури споживають передовсім пшеницю, азійські країни передовсім риж. Жито є хлібом бідніших країн Європи (головно Росії, Німеччини й Польщі); так само картопля, яка в тих країнах займає таке місце, як риж в Азії.

На цілій земній кулі зібрано в р. 1927 (перед великою кризою) ось скільки різних родів збіж:

Міліонів сотнарів (квінталів)

Бараболі	1920	Вівса	660
Пшениці	1185	Жита	470
Рижу	1160		
Кукурудзи	1115	Ячменю	355

Бараболі найбільше садять: СРСР, потім Німеччина, Польща, Франція, Злучені Держави Ам., Чехословаччина, Вел. Британія і т. д. Пшениці: Злучені Держави, СРСР, Канада, Брит. Індія, потім Франція, Аргентина і т. д. Рижу найбільше Індія, Хіна, Японія. Кукурудзи: Злуч. Держави, Аргентина, Бразилія, СРСР.

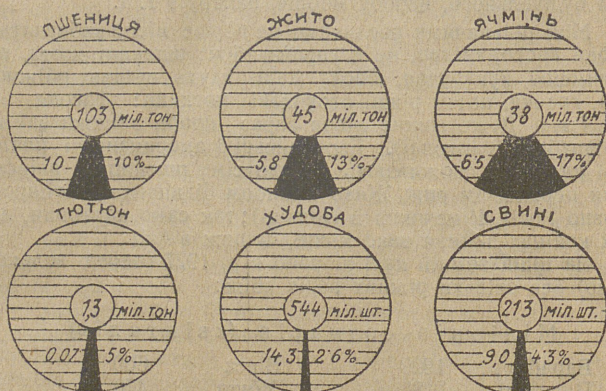
Годівельна господарка стоїть високо там, де ще є великі неуправні площі пасовиськ (прим. степи в Аргентині), або там, де переважає середня і дрібно-земельна власність, бо великі фільварки не надаються так добре для годівлі тварин. Що до числа голов рогатої худоби, то її найбільше в Британській Індії, потім іде СРСР, відтак Злучені Держави, Аргентина, Бразилія, Австралія, а вже за ними інші держави. Свиней найбільше в Злучених Державах, за ними зараз іде Німеччина, відтак Бразилія, СРСР.

Коней найбільше в СРСР, за ними йдуть Злучені Держави і Аргентина.

Овець найбільше в Австралії, дещо менше в Світах, далі йдуть Злуч. Держави, Аргентина, Індія, Південна Африка, Сел. Британія.

Україна вславилась своїм багатством рільної продукції. Рахуючи разом всі землі заселені Українцями, від Карпат по Кавказ, вони дають пересічно в рік:

Пшениці	10	мільонів тон	або	10%	всесвітнього збору
Жита	5,8	"	"	13%	"
Ячменю	6,5	"	"	17%	"
Тютюну	0,07	"	"	5%	"

Яку частину світової продукції дає Україна. В середині цифра всесвітньої продукції, чорний відтінок це продукція України.

Українські землі давали (до війни) на експорт в чужі краї:

пшениці 4,5 міль. тон, вартости 141 міль. доларів
 ячменю 3 " " " 81 " "

Але за українську пшеницю платили лихі ціни, бо її якість не була найліпша, товар був засмічений. Заробляли на тім найбільше купці, а не хлібороби, які не мали ще своїх збутових кооперативних організацій.

Там де високо поставлена годівля рогатої худоби, там звичайно розвивається продукція масла і сирів. До країн, що цю ділянку високо розвинули, належать: Данія, Нова Зеландія, Голандія, Австралія, Ірландія, Аргентина, Швеція, Фінляндія, Франція, Латвія, Естонія, Швейцарія, Канада й Італія. Інші поспішають за ними.

Яринне господарство або управа городовини розвивається оловно в поблизу міст, бо городовину продається свіжою Кругом кожного більшого міста є перстень сіл, де переважає управа городовини.

Садівництво розвивається там, де є відповідне підсоння і ґрунт, а також легка комунікація з містом, або заліз-

ницією, для відстави продукту. Це дуже важна і поплатна ділянка сільського господарства.

Управа технічних рослин: цукрових буряків, тютюну, цикорії, хмелю, лену, конопель, ріпаку, сояшника, кавунів і т. д. залежить все від можливости корисного збуту тих продуктів. Звичайно це є добре оплатні роди рільних культур.

На цілій земній кулі живе кругло 2 мільярди (дві тисячі мільонів) душ насення. Ті засоби збіж, мяса, ярин, товщів та овочів, які видає світове господарство, вистачають на достаточне прохарчування цілого населення земної кулі. Коли мимо того мільони людей недоїдають, то це є наслідок нерівного поділу дібр між окремими народами, краями і суспільними класами.

Лісництво. Старі, самосівні ліси, що з давен давна залягали деякі простори, вже в більшости або вирубані або їх місце заступили штучно насаджувані дерева. Рубати ліс — річ дуже легка і вигідна, бо майже без ніякого труду дістається в руки цінний матеріал для власної потреби і на збут. Тому лісові простори всюди опанувала переважно шляхта і державні уряди. При ліквідації панщини двори позабирали для себе майже всі лісові простори, яких вживали селяни. Селянство посідає лісу дуже мало. Шляхта так нищила ліси, що аж державні уряди у всіх краях мусіли вмшуватись в те і заборонювати рубати ліси без дозволу. На місце зрубаного мається насадити новий ліс. Ліси, крім того, що дають деревину, роблять величезну службу для краю: вони затримують вогкість. Безлісна країна терпить від посухи (прим. степова Україна).

З українських земель тільки деякі мають нині більші простори лісу. Це є Полісся, Карпати, Чернігівщина. Річний приріст дерева, який можна вирубувати без зменшення лісової площі, вносить в Галичині пересічно 3,4 кубічних метрів на 1 гектар, а на Вел. Україні менше — 2,9 куб. метрів. Це є досить низький приріст.

З Галичини, Буковини і Закарпаття вивозять тепер великі маси дерева, але не на Вел. Україну, тільки на Захід. Вивіз з самої Галичини перед кризою був кругло 150 тисяч вагонів річно, вартости 124 мільонів злотих п. Тих 150.000 вагонів уставлених в ряд, далоби поїзд довгий на 750 кілометрів. На жаль ми ще й досі не навчились використовувати дерево; прим. папір переважно довозимо з Польщі, а навіть з Німеччини.

Особливі прикмети сільського господарства.

Залежність від природи. Сільська продукція різниться від промислової не тільки тим, що виробляє органічні сирівці. Рільна продукція полягає в тім, що тут властивим процудентом є не людина а природа: сонце, тепло, дощ, ґрунтова почва. Людина тільки організує ту працю та **допомагає** ростові рослин і тварин. Допомагає вже тим, що справляє ґрунт, бо незорана земля родилаб дуже мізерно. Як треба, то згноєє землю, підливає поле і ростини. Доля хлібороба зависить в значній мірі від природи. Коли гарна погода — в пору тепло і в пору мокро — тоді будуть гарні жнива. Несподівані набіги холоду, слота, повінь, посуха можуть знівечити працю довгих місяців і навіть цілий річний збір. Як є весна — муситься орати й сіяти, жати можна аж у літі, копати бараболу в осені і т. д.

ВРОЖАЙ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ В М. СОТНАРАХ НА 1 ГА				
на якій досвідній станції? (кв. м.)	Пала нічим негноєні:		Пала гною обривком:	
	беззмінно	в сівозміні	беззмінно	в сівозміні
НА ХАРКІВСЬКІЙ СІД. ДОСВІД. СТАНЦІІ Вр.р. 1914-1925				
	67	218	237	315,6

Гноєння і зміна засівів підносять урожай. Тут показані врожаї з одного гектара землі негноєної і гноєної, без сівозміну і зі сівозміном.

В ремеслі чи у фабриці інакше. Коли хочу — роблю, коли ні — спочиваю. Можу не працювати цілу весну а зачати працю аж літом. Ні зливи ні морозу не боюся. Селянин не може мати більшого господарства як має ґрунту; промисловець може збільшувати працю у своїм підприємстві, додаючи все нові машини і робітників. Річ тільки в тім, чи є в мене капітал на збільшення підпри-

емства. Хлібороб — хочби й мав капітал, коли не має де докупити землі, то не може дуже поширювати свого підприємства.

Засадничі різниці між сільським господарством і промислом є дуже важні і нам ще прийдеться нераз про них говорити. Поки-що нам треба підчеркнути таку річ: **в сільському господарстві капітал не має такого великого значіння як у промислі.** Певна річ — без капіталу тут не обійтися: земля потребує обрібки всякими приладами чи машинами, вимагає угноєння природними чи штучними погноями, але є певні границі, поза котрі не оплачується далі вкладати капітал у землю. Не є так, що чим більше угноїти — тим більший буде врожай. Грунт приймає угноєння лише до якоїсь границі. Коли передати гною над міру, то не тільки збір не буде більший, але навіть можна зашкодити ростинам. Поверх тої границі дальші вклади капіталу не мають вже значіння і не дають сподіваної користи.

Таке є природне правило сільського господарства; воно носить назву:

Закон падаючої видайності ґрунту. Якби не той закон, то селянське господарство давно вже збанкрутувало б від конкуренції фільварків, так як збанкрутували ремісники через конкуренцію капіталістичних фабрик. Капіталістичний фільварок не може робити занадто великої конкуренції в цінах селянинові, бо при допомозі свого капіталу фільварок може тільки до якоїсь границі поліпшувати свою господарку. Поза ту границю далі поліпшувати не може, бо ті дальші вклади оплачуються чимраз гірше.

Поліпшувати сільське господарство вкладами капіталу (машин, меліорацій, погноїв і т. д.) або більшим вкладом праці — значить провадити **інтензивне господарство** (скріплене). Хтож не дбає про докладну обрібку землі, не гноїть, не веде

плодозміну, не поле, не обкопує — той веде **екстензивну** господарку. Є відома річ, що краї свіжої культури, де землю обсіваєється від недавна, не потребують ще доброго гноєння ані глибокого орання. Така екстензивна господарка ведеться ще нині в многих державах Америки, в Сибірі, Африці, Австралії і т. д. Великі капіталістичні рільні обшари в Америці, по парутисяч гектарів орної землі, провадять вправді машинову господарку, вживають найновіших машин, як прим. **комбайнів**, але мимо того це є переважно екстензивна господарка, бо ріллі там не угноюється, пшениці не полеться, щоби не платити робітника, а також не змінюється як слід засівів на полях. Як показалося тепер, великі державні господарства совітської держави, що числять десятками а то й сотнями тисяч гектарів, через цілий ряд літ підряд обсівали поля все пшеницею та пшеницею, аби тільки як найбільше витягти з землі користи. Через таку рабункову господарку земля вичерпується зі своїх відживних сил, так що навіть гноєння не в силі їх в скорім часі назад повернути.

Машини в рільництві. В промислі можна вживати усяких машин, навіть найбільших. В хліборобстві машина не має такого полядо поширювання, раз тому, що тут машини мусять бути рухомі, а по друге тому, що многих робіт машина взагалі не може виконувати. Це є також одна з причин, чому капіталізм не опанував досі цілого сільського господарства.

Земельна рента. В економічній науці багато говориться про спеціальний дохід власників землі, що його зовуть „земельною рентою“. Є кілька джерел такого доходу. Ті ґрунти, що положені блище міст або залізничої стації, дають кращий дохід, як інші, що дальше положені. Кращий ґрунт дає ліпші врожаї при такій самій праці;

продуктивність праці тут більша: цей ґрунт дає ренту в порівнанні з другими гіршими ґрунтами.

Величезний електричний плуг; його вживають тільки на великих капіталістичних господарствах.

Ренту дає також ґрунт заґосподарений інтензивно з більшим вкладом капіталу і праці. Врешті приходить під увагу й те, що ґрунти в містах і селах, які розростаються, приростають у ціні много скорше, як інші, дальше положені.

На ґрунтову ренту мають пильне око різні податкові власти і при різних нагодах стараються ту ренту стягнути з власника в користь держави, бо це є дохід **без праці власника**, нетрудовий. Він подібний до зиску підприємця з капіталу, або

до доходу співака з гарного голосу, який йому дала природа, а не його власна заслуга.

Досвід з сучасної великої господарської кризи показав, що в часі дуже низьких цін сільських плодів навіть найліпші господарства не покривають коштів виробництва, отже дають страту а не якусь ренту. Через те падають ціни усіх ґрунтів; тільки по великих містах не видно того спаду. Взагалі, ціни ґрунтів по великих містах вирости іноді в десятеро за останніх 20 літ.

Особлива вага сільського господарства. Сільське господарство — це найважливіша ділянка народного господарства. Тому розвитком сільського господарства повинні бути однаково зацікавлені всі, навіть нехліборобські стани і професії. Помилку роблять ті народи, які занедбали своє сільське господарство та кинулись односторонно в бік промислу і торгівлі. Ті народи, прим. Англіїці, а почасти й Німці, відчули в часі світової війни, що то значить не мати досить власних засобів поживи. І тому по війні в тих краях бачимо усильні змагання до поширення свого сільського господарства. Отже з огляду на вагу хліборобства всі верстви повинні зрозуміти тяжке нинішнє положення хліборобства і уступити дещо зі своїх здобутків хліборобам.

Але з другої сторони і хлібороби не повинні бути занадто горді на вагу свого стану. А то буває в деяких державах, що хлібороби, об'єднавшись у власні, виключно хліборобські партії і організації, забувають про решту народу і свої станові інтереси ставлять вище інтересів загальнонародних.

Розумне керівництво народнім господарством повинно стояти на тій zasadі, щоби кожному членові (нації) забезпечити справедливу оплату його праці — без огляду в якій професії він працює, чи в хліборобстві, чи в промислі, чи де інде.

Великі і малі господарства та земельна реформа. Посідання землі на свою приватну влас-

ність — це був з давна найліпший спосіб, щоби забезпечити собі і своїм потомкам матеріальне існування. Коли тої землі мається більше, то є змога мати вплив на других людей, підчинювати їх собі. Колись таке підчинення мало вигляд невільництва, потім фєвдально-панщизняної підлеглості, відтак чиншівництва, а нині це є залежність робітника або довжника, що відробляє позичене на переднівку збіжжа чи гроші.

Отже в тих часах, коли творилися держави і вояцько-лицарський стан, а було ще багато вільної землі, всі ті вільні землі захопили у свої руки члени вояцької кляси. Далі шляхта назвала своїми і ті землі, що були в руках селян (хоч сама тих земель не обрабляла), а самих селян обернула в кріпаків.

Нинішні великі посілости це є останки того давного шляхотського землеволодіння. Не господарність, не охота працювати на ріллі породила ті великі маєтки, а тільки жадоба панування над другими. І нині ще, хоч настали часи капіталізму, де рішає сприт і запобігливість підприємця, то велика земельна посілість мало де зрозуміла духа часу. Мало фільварків пристосувалося до рільничого поступу і провадить раціональну, розумну і ошадну господарку. Старі звички предків наказують нащадкам старої шляхти переважно тягнути з землі ренту, не вкладаючи туди нічого.

Крім того — не треба забувати, що великий зем. власник сам не працює, а часто навіть і не кермує госоударством, а все роблять наймані сили. Тут є виразний розділ між прадею і капіталом. Праця наємна не може рівнатися з прадею тої людини, яка працює на своїм.

З цих причин маєтки великої земельної посілости в Європі є переважно обдовжені і йдуть поступно на парцеляцію, а в многих країнах, особливо по війні, цей поділ фєвдальних маєтків між

селян переведено примусово, законодавною дорогою. Відбувається на наших очах велика земельна зміна, **аграрна реформа**. Історія направляє страшну кривду, заподіяну колись насильно селянству, і вертає землю назад в руки тих, які на ній хочуть самі працювати, а не тільки розкішно жити коштом праці других.

Не брак очевидно й оборонців старого ладу, які доказують, що така аграрна реформа приведе до занепаду рільної культури, до зменшення виданости землі, а на тім, мовляв, потерпить ціле суспільство. Практика й досвід виказали, що ті побоювання неслухні і злові. Середнє, а навіть менше селянське господарство показалося не менше здібним до раціонального господарства як велике фільваркове. **Підперте спільництвом і організацією**, селянське господарство в многих ділянках навіть перевищило великі капіталістичні господарства. Так є в ділянці годівлі худоби, безріг, куриї, в яринництві, садівництві, шовківництві, в управі лену, тютюну і под., **взагалі там, де потреба пильного особистого догляду і великого вкладу людської, а не машинової праці.**

Селянське господарство має ще ту велику перевагу над фільварковим, що тут **нема боротьби праці з капіталом**, бо одно і друге є злучене в одних руках. Робітником є сам господар, його жінка, діти і вони всі разом є власниками землі, будинків та господарських приладів. Селянська родина — це є господарська спільнота, природна і здорова „комуна“.

Але знову не є добре, коли земля занадто роздрібнена. Як можна добре господарити з цілою родиною та ще й довги сплачувати, коли мається морг, два морги, а то й пів морга поля? А так власне є в Галичині, на Буковині, Закарпатті і в многих сторонах Вел. України. В такій ситуації є необхідні ґрунтовні зміни: **парцеляція фільвар-**

ків по можности без оплати або за найменшою, далі розбудова сільських та міських промислів, які моглиб відтягнути зі села ті зайві робочі руки, для яких нема праці на дрібоньких господарствах. Трете — це всебічний розвиток рільної культури і кооперації.

(Про трудові господарства буде ще мова в останній частині нашої сусп. економії).

Труднощі поступу. Чи хліборобство країни стоїть високо чи низько, це пізнаємо по тім, кілько земля видає пересічно продукту з гектара. Отже коли порівняємо з собою прим. урожаї такої Бельгії і Англії, з досить кепським ґрунтом і нашої України, то побачимо величезну різницю. Україна має переважно чудовий чорнозем, а мимо того пересічний збір пшениці з гектара тут 6—8 квінталів (сотнарів по 100 кт.). Тимчасом в Німеччині гектар видає середньо 20 квінталів, в Чехах 18 квінталів, в Познанщині 20 квінталів. Лише краї низької культури, як прим. Еспанія, Румунія, Індія, Аргентина, Австралія і т. д. мають такі низькі жнива як Україна.

Як бачимо — не земля тут винна, а кепські способи господарювання, низький рівень обрібки і ґнобня, лихе на-

Кілько пшениці видає оден гектар в різних краях.

сіння, низька хліборобська освіта населення, брак організації агрономічної допомоги населенню.

Найпевніший спосіб на це лихо, то самопомога організованого селянства. (бо дідичі можуть собі скорше давати раду а до того вони мають поміч з боку держави і т. званого самоврядування). Селянство мусить само добувати собі освіту і організувати агрономічне порадицтво, коли не робить цього держава з податкових грошей.

Труднощі в організації. Хлібороби не живуть великими громадами, як міщани, бо хлібороб мусить бути поблизу свого поля. Не живучи великими оселями, хлібороби не мали ніколи змоги так поступати в культурі, як міські люди. Ремесла, промисл, торгівля, школи і науки, державні уряди — це все осідало по містах, а селові з того припадали завжди тільки скромні огризки. Ось чому село було і донині є головним заборолом старини, часом доброї, але часто злої; неграмотність, забобсність і темнота мають ще й нині свій головний осідок по селах.

Міста сполучилися в нових часах залізницями, телеграфами і телефонами, а це ще більше впливає на піднесення рівня освіти. Міські люди живучи великими масами тісно коло себе, мають кращу змогу організуватися у всякі товариства та спілки. Тому в новіших часах місто (хоч морально стоїть много нижче від села) — запанувало під кожним оглядом над селом. Найболучіше діткнули хліборобів всякі господарські обєднання купців і промисловців, звернені всім вістрям головою проти темного села. Село остало позаду власне в організації.

Поки воно не поборе тої великої перешкоди, і не назчиться так само організуватися, як це робить місто, доти воно буде визискуване. Це не є легка річ, бо селянство розкинене на великих просторах землі; але не є воно знову цілком неможливе.

Велика **розпорошеність** хліборобів робить їх дуже залежними від всяких торговельних посередників. Тільки кооперативна організація може зарадити цьому лихові. Будучи залежними від посередників, хлібороби, а особливо дрібні, одержують дуже низькі ціни за свої продукти. Маючи низькі доходи з продажі своїх продуктів, вони є бідні. Не маючи досить капіталу на прожиття, вони є примушені масово продавати свої продукти зараз по жнивях. З тої причини по жнивях падають раптово ціни, а спекулянти-посередники викуповують рідні продукти за безцін. Вони їх продають відтак на весні по значно вищих цінах.

Так одно лихо тягне за собою друге. В таких умовах господарка селянина це блудний круг, з якого вихід не легкий.

Продукція неорганічних сирівців (гірництво).

Місто Борислав на галицькому Підкарпаттю — це громади брудних домів, порозкиданих в болотистій кітліні, окруженій з трьох сторін високими узгір'ями. Гори кругом засіяні сотками чудних деревляних веж. З тих веж роздаються що хвилини

Нафтові шиби, з одного вибухає ропа. Так вибухала ропа в Тустановичах в р. 1909. Нині вже бориславські джерела вичерпуться.

чудні ніби свисти ніби голосіння. А як западе ніч — то всі гори кругом засіяні тисячами світл, наче зорями.

Це славні у нас бориславські копальні нафтової ропи — „шиби“. Кожна така вежа надбудована над глибокою дірою, що виверчена в землі спеціальними сверлами. З тої діри рурами помпують на верх чорну смердючу мазь — „кипячку“. Підземними рурами вона пливе відтак до рафінерії, де її очищують на нафту (керосін), бензину, ріжні оливи і мазі і розвозять по широкому світі, аж в далеку Азію.

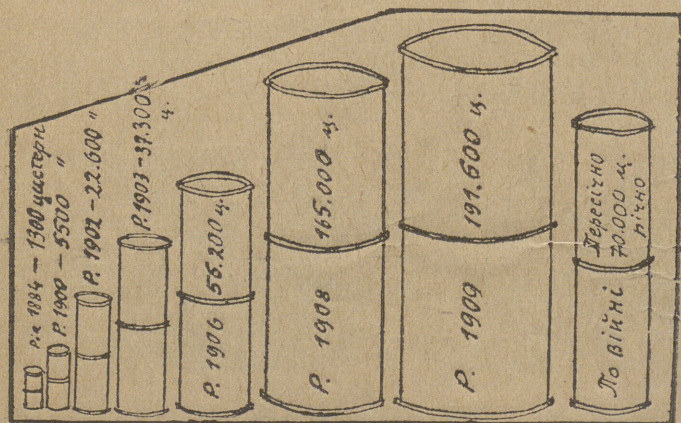
Резервоари нафти і бензину в Бориславі.

Хто читав прекрасні бориславські повісті й оповідання Івана Франка та Стефана Ковалева, особливо „Борислав сміється“, „Боа Констріктор“, та „В галицькій Каліфорнії“ — той має уяву як родився той промисл. Скільки тут виросло мільйонних фортун — очевидно неукраїнських! Як легкодушно український мужик, власник нафтодайних піль, вибувався того багатства! Нераз за чарку горілки! Пявки-підприємці нищили матеріально зарібників, що для них добували з землі ропу, на-ражуючи при тім своє життя; знова неодного під-

приємця, що всі свої гроші уклав у верчення, шукаючи нафти, карала доля невдачею й банкрутством.

Нема мабуть в українській літературі живіших оповідань, як та бориславська поема, виспівана І. Франком в добі, як родився бориславський нафтовий промисл.

У 80-х роках 19-го століття почало на нашому Підкарпатті розвиватися на більшу скалю і уліпшеними способами добування нафти. Розуміється, тими, що кинулися організувати на велику міру новий золотий інтерес, були чужинці: Американці, Французи, Німці, Жиди, Поляки і т. д. Які багатства почали витрискувати зі землі, це видно з того, як швидко росла продукція ропи (в Бориславі і в близьких Тустановичах):

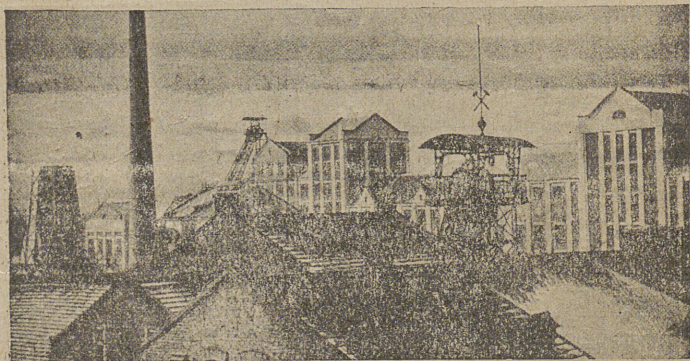
Зміст добуття нафти в Галицькому Підкарпатті.
Цистерна це 10.000 кг. (один вагон).

По 1909-ім році продукція почала зменшуватися, бо джерела почали висихати. По війні вона

удержується на висоті пересічно 70 тисяч цистерн за рік. Зиски з нафти пливають по війні в кишені головно французьких капіталістичних фірм, в яких руках є більш половини капіталу нафтових підприємств. Поважний дохід має держава у формі податку. В нафтовім промислі Галичини в кращі часи працювало до 20.000 робітників, на жаль знову в більшості не Українців.

Галицька нафта вистарчає не тільки на застребування Галичини і цілої Польщі, але ще приблизно третина усеї продукції йшла за границі Польщі. В цілости поза межі Галичини йшло в роках перед кризою різних нафтових продуктів кругло 56.700 вагонів, у вартости 235 мільонів польських золотих. Це така сума на яку Галичина довозила щорічно різних текстильних виробів (полотна, сукна і т. д.)

Якби устави́ти один за другим тих 56 тисяч вагонів нафти, бензини і т. д. які вивозять щорічно з Галичини — то бувби поїзд довгий на 283 кілометрів, менше більше як зі Львова до Києва.

Копальні потасу в Калуші.

Ви певно нераз чули, що хлібороби вживають для справлення ріллі порошу, що його зовуть потасівкою або **каїнітом**. Цей каїніт і та потасова сіль, дуже цінні мінеральні погної, це є мішанина соли з калієм (потасом), дуже потрібним ріллі. Є лише кілька точок на цілій земній кулі, де до-

бувають калій. До тих точок належать наші міста **Калуш** і **Стебник**. Запападливі руки соток робітників викопують там з під землі річно пересічно 35 тисяч вагонів потасової соли. Якби ці вагони уставити підряд один за другим, то шнур вагонів бувби довгий на 17 кілометрів! Це багатство є в руках польської держави, як монополь і приносить їй великі доходи, бо один вагон потасової соли продається ще тепер, в часі кризи, за ціну 1000—1900 злотих, а каїніту за 450 злотих (тоді як прим. вагон шлеського вугля коштує 300 зл.). В Галичині спотребовується з тої маси потасових солей ледви десята частина; решта йде на експорт в Польщу і за її границі.

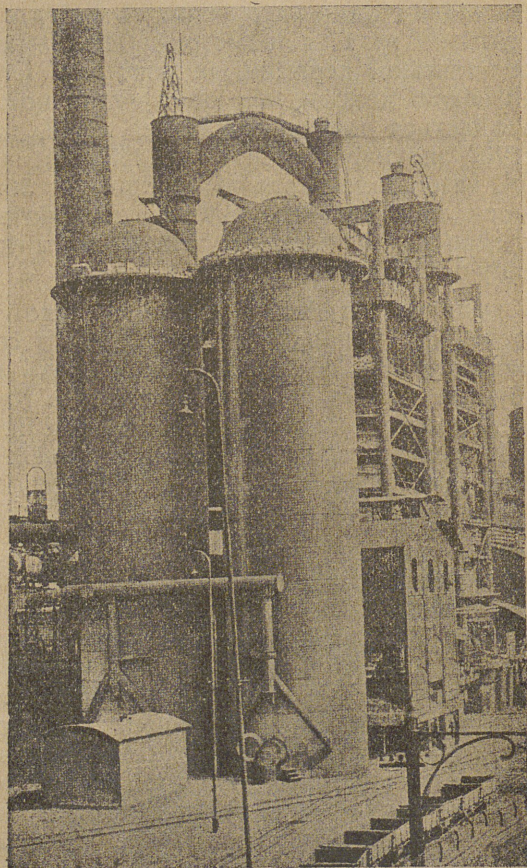
В згаданім Стебнику а далі в цілому ряді місцевостей на Підкарпатті, виварюють з соляної води **кухонну сіль**. Як знаємо, наші брати з Наддніпрянщини колись їздили чумаками в Крим за сіллю. Але мало згадується про те, що ціле Поділля, Покуття, і навіть Бесарабія з давних давен побирали для себе сіль з Підкарпаття, їздючи туди за нею самі або довозили її туди галицькі люди.

Перенесімся духом далі на схід — впоперек нашого чорноземного степу, аж ген на Дніпро, де колись була Січ Запорозьська. Що ми там нині побачимо? У Дніпровому коліні, вище давних порогів, в околиці міст **Кривого Рога** і **Никополя** побачимо копальні залізної руди і мангану та доменні печі, або гуті, де з руди витоплюють **залізо**. Піч така — як велика вежа; туди з гори насипають вугля і залізну руду і витоплюють розжарене пливке сире залізо. Така одна піч приймає нараз 30, 40, а великі печі навіть 100 вагонів руди і коксу.

Україна багата в залізо; вона сама дає тепер річно до пів мільона вагонів чавуну (сирого топленого заліза), з чого більшість забирає до себе

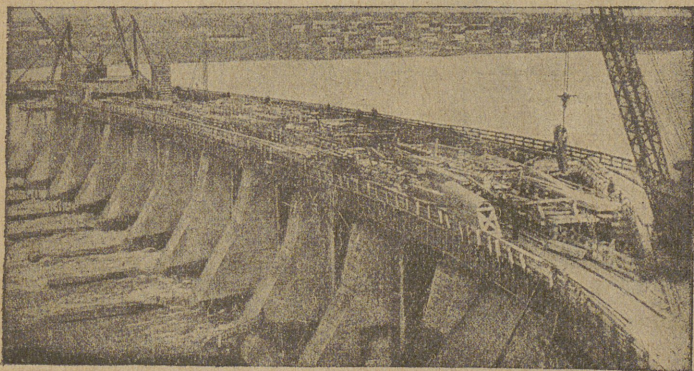
Московщина. 70 відсотків всього заліза дістає СРСР з України.

А далі на Схід, у так званому **Донецькому**

Доменні печі (гута заліза) на Україні. Які це великани, видно з того, якими малими здаються проти них ті вагони, що їх бачите на долі з права.

Басейні знова копальні й копальні — розриті поля. Все чорне, вкрите вугляним пилом — бо цеж царство донецького **камяного вугілля!** Тут шахта на шахті, то великі, то дрібні, а навіть ручнокопні. Це головна криниця теплової енергії України. Тепер до неї прилучується ще одно джерело енер-

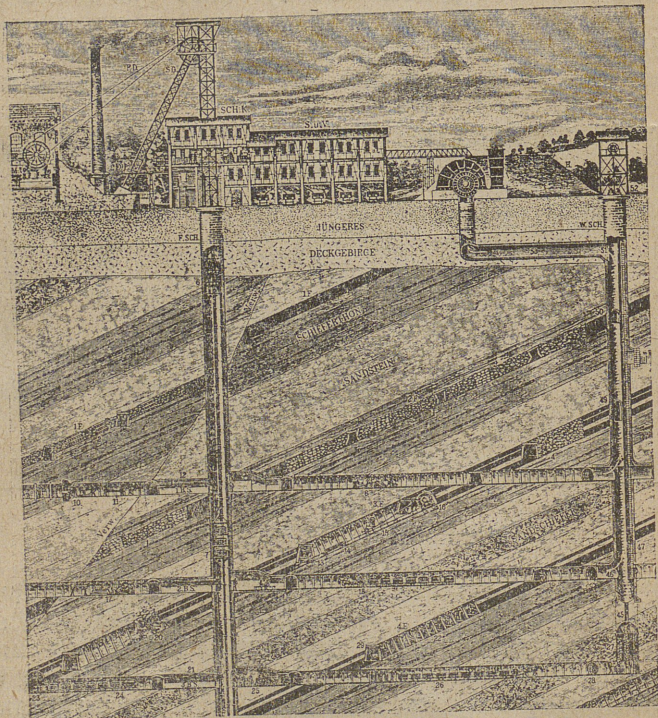
Велика гребля Дніпрельстану

гії — **Дніпрельстав,** водна електростачія низше Дніпрових порогів; ту величезну стачію побудувала московська влада для того, щоби водну силу Дніпра перемінити на електричну енергію, а ту електричну силу вживати для успішного витоплювання заліза та алюмінія та вивозити їх з України.

Донецький Басейн сам один дав в р. 1930 3 і пів міліони вагонів камінного вугля, а після плянів першої п'ятирічки позинен їх давати понад пять міліонів річно! Росія (СРСР) дістає з України аж 77 відсотки усього свого вугля.

Якби не українське залізо і вуголь, то Росія, чи як вона тепер зовється, СРСР — булаб дуже й дуже бідною державою. Якби річний добуток вугля з Донбасу завантажити на вагони, кожний лиш на 5 метрів довгий, то це далоб поїзд довжини 17.500 кільометрів! Це бувби поїзд від Львова на схід через Україну, цілу Сибір, через Тихий Океан до Америки аж приблизно до міста Вінніпегу у Канаді.

Добувають ще й інші корисні мінеральні сировини у нас на Україні. Є великі запаси **фосфори-**

Так виглядає копальня вугля, якби перерізати землю коло неї наче ножем. Бачите довгі тунелі, кудю робітники вивозять на візках вугіль. Чорні скісні смуги це зложя вугілля.

тів, добрих для виробу погноїв; є доволі **вапняку** і **крейди**, є добрі **глини** для гончарства і на виріб порцеляни та **алюмінія**, є пісок для витопки шкла і ще дещо. Нема у нас міді, цинку, олова, золота, срібла і ще дечого, але не може кожний край мати

усе. Чого не має, те дістане в обмін за той товар, якого має більше, ніж сам потребує.

Викопування різних мінералів з землі зовемо **гірництвом**, або гірничим промислом.

Як бачимо з того короткого образка українського гірництва, гірниче господарство це річ дуже великої ваги. Це така сама підставова продукція як рільництво, годівля тварин або лісництво.

Ось причина, чому здавен давна князі й королі, а в нових часах капіталісти захоплювали у свої руки передовсім гірничі терени. Живий примір дає нам Борислав. Як тільки рознеслися вісти, що тут є нафта, не довго тревало, і вже появилися висланці усяких заграничних і краєвих великих фірм, які стали контракувати ґрунти для копання нафти. Наші копальні вугля в Донецькому Басейні розбудувалися заходом заграничних капіталістів, головно бельгійських. Польські копальні на Горішньому Шлеську є в більшій частині в руках німецьких фірм. Бо хто має в своїх руках головні засоби палива (енергії) і залізо, той має наче ключ до всіх найважніших промислів. Не дасть їм вугля чи заліза по тій ціні, як вони хочуть, то вони знайдуться в безвихідному положенні.

З огляду на велику вагу „ключевих“ промислів громадянство в многих краях домагається суспільної контролі над ними, або навіть їх цілковито вивласнення та усупільнення. В ріжних краях з давен давна, ще з доби монархій, заховалися державні монополі на сіль, золото, олово і под.

Гірництво — це така ділянка господарства, яка вимагає найбільшого вкладу капіталу. Вже само закупно теренів спотребовує великі суми а коли мінералу треба щойно шукати верченням або копанням шахт, то це коштує теж іноді дуже багато, і є ризиковне, бо трапляється, що нічого не знайдено і гріш пропав. Це є друга важна причина, чому гірництво попало в руки великого капіталу.

а подекуди й держави. З тої самої причини гірництво ведеться звичайно у формі великих підприємств, з дуже добре платними директорами на чолі. Доходи управителів вугляних і залізних капіталістичних копалень доходять казочної висоти. Це дає уяву про те, які зиски з тих підприємств мусять одержувати їх власники. Бо хоч іноді трапляється стра-та, то це виїмок, а з правила копальна вугля чи залізна гута, коли є в картельній змові з іншими того роду підприємствами, має завжди запевнений збут і добру ціну. Це з усіх родів підприємств найпевніші і найбільш дохідні.

У слідуючій частині „Економії” опишемо головні роди перероблюючого промислу, а також торгівлю, кредит і ролі грошей.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ:

- 1) Які є нижчі і які вищі потреби людини?
- 2) Чи природа має вплив на добробут народів?
- 3) Дехто каже і навіть пише в книжках, що не тільки праця родить капітал, але й капітал сам собою родить капітал. Як приклад наводять проценти від капіталу. Чи це правда чи ні?
Чи праця є карою чи втіхою для людини і коли?
- 4) Які є галузі суспільної праці. Назвіть всі десять.
- 5) Які господарські заняття належать до продукції, а які до обміну?
- 6) Які є найважливіші сирівці?
- 7) Що таке земельна рента?
- 8) Що таке сівозмін?
- 9) Що таке закон падаючої видайности ґрунту?
- 10) Чи світова продукція харчів вистарчає на прокормлення всіх людей? Чим це доказати?
- 11) В яких ділянках дрібні сільські господарства перевищують великі?
- 12) Що таке екстензивне, а що інтензивне сільське господарство?
- 13) В чім село слабше від міста?
- 14) Які знаєте засоби механічної енергії?
- 15) Як використовують водну енергію?
- 16) Чи Україна має досить сирівців і засобів механічної енергії? Де вони?

4519/34

- 40) Історія політичних думок в старині і середніх віках.
(Як люди доходили до думок про свободу, рівність і право народу) 45 „
- 41) На переломі середніх і нових віків. Світова історія, ч. VII. 40 „
- 42) Які є тварини на землі? (Опис всіх тварин світа від найменших до найвищих). Наука зоології, II частина (з образками) 35 „
- 43) Україна під Литвою і Польщею. Історія українського народу, частина II. 35 „
- 44-45) Народини нового людства. Світова історія, VIII. частина. Доба абсолютизму і перші революції 45 „
- 46) Від риби до малпи. Опис всіх вищих тварин світа. Наука зоології, частина III. (з 41 образками звірів). 35 „
- 47) Національна ідея. Звідки вона взялася і до чого змагає? 35 „
- 48) Українська козацька держава. Від Б. Хмельницького до Дорошенка. Історія українського народу, ч. III. 35 „
- 49) При битій дорозі. Історія українського народу, IV. частина. Від гетьмана Дорошенка до упадку української козацької держави. 35 „

В 1934 року вийшли дотепер такі книжки :

- 50) Про велику французьку революцію. Світова історія ч. IX. 35 „
- 51) Розвиток народнього господарства. Наука суспільної економії, частина I. 35 „
- 52) Механіка течей і газів. Наука фізики, частина II. 35 „
- 53) Культурна родина. Про те, як мають жити між собою чоловік і жінка, батьки і діти 35 „
- 54) Як у світі люди господарять і з чого живуть. Наука суспільної економії 35 „

Всі книжки з численними образками.

Хто хоче замовити якубудь одну книжку, той мусить прислати гроші готівкою за книжку і за кождо одну книжку 5 грошів на поштову пересилкою.

Отже разом вийшло дотепер 4 річники книжок (чотири разів по 12 книжкових чисел).

Хто тепер купує безпосередно в „Самоосвіті“ один річник книжок, той платить 4 зол, вже разом з пересилкою.

Хто купує два річники, той платить лише 7.50 зол. За три річники платиться лише 10 зол, а за чотири річники (тоє 48 книжкових чисел) платиться тільки 12 зол. разом з пересилкою.

Хто пришле гроші за чотири річники і разом передплату на 1934 рік (то є суму 15'50 зол.), той дістане як додаткову нагороду цікаву книжку вартости 4 зол.

УВАГА! Хто пришле 17 зол., той дістане 4 річники "Самоосвіти", буде крім того "Самоосвіту" діставати через цілий 1934 рік (12 книжок), дістане 10 книжок „Найкращих Оповідань” і в додатку 1 книжку в ціні 4 золотих.

Для заграниці та сама ціна, але за пересилку окрема доплата в залежності від краю. Самі купіть і другим порадьте. Передплатіть негайно на 1934 рік, а будете діставати щомісячно цікаву книжку!

Сама передплата на 1934 рік за 12 книжок (по одній книжці щомісячно) коштує 3'50 зол. Гроші слати чеком число 500.872. На чеку зазначити, котрі числа книжок вислати.

**Жадайте
і купуйте**

ВИРОБИ З УКРАЇНСЬКОЇ КООП. ФАБРИКИ

„ЦЕНТРОСОЮЗ”

МНЛО

до прання в кістках 1/4, 1/2, 1/1 кг.
до прання і миття зі запахом, паковане господарське вибагливе туалетове з різними запахами.

В КОЖДІЙ ХАТІ СВОЯ БІБЛІОТЕКА

Користайте з небувалої нагоди і заповніть свою бібліотеку такими дуже дешевими книжками :

1) В. Стефаник — Земля	3 зол.
2) Лесь Мартович — Стрибожий дарунок	0'60 "
3) Я. Чорнобривий — Пани і люди	1'20 "
4) Запорожець — Співанник	2'50 "
5) Е. Яворівський — Денікініяда У.Г.А.	0'50 "
6) М. Стахів - Проти хвиль (історія укр. соц. руху)	1'—
7) О. К. Мицюк — Селянство і економія больш.	2'—
8) К. Пушкар — Націоналізм (критика фраз)	2'50 "
9) А. Бах — Економічні нариси ч. 1—3	1.50 "
	14'80

Хто купує всі разом, платить лише з порученою посилкою . 11'30 зол. вже разом.

10) О. Білозерський — Панщину відвоювали	0'30 "
11) П. Таборенко, Смерть комісаря (карт. сцен)	0'20 "
12) І. Блажевич — В мамин день (песа для дітей)	0'30 "
13) К. Коберський — За єдність у трудов. народі	0'30 "
14) " — Господарська політика	0'30 "
15) М. Драгоманів — Віра й громадські справи	0'30 "
16) І. Франко — Радикали, релігія і попи	0'30 "
17) М. Спілчанин — Як боронити селянську працю перед визиском	0'40 "
18) Що таке Селянська Спілка	0'15 "
19) З історії терору	0'15 "
20) М. Кордуба — Простір і населення України	0'15 "
21) М. Шимонович — Зелений Клин (Н. Україна)	0'80 "
22) Вол. Дорошенко — Іван Франко	0'30 "
23) О. К. Мицюк — Індивідуалізм та колективізм укр. хліборобів	0'15 "
24) М. Галущинський — Одиниця і громада	0'15 "
25) П. Р. Сосенко — Сьогоднішні форми державности	0'15 "
26) Др. І. Куровець, Здоровля хати, обійстя і села	0'15 "
27) М. К. Про забезпечення худоби	0'30 "
	4.85 зол.

Хто купить книжки від ч. 10—25 разом той платить тільки 3'60 золотих разом з пересилкою.

Хто купить усі 27 книжок, той платить тільки 12.90 золотих разом з порученою посилкою.

Полекші має тільки той, хто пришле гроші з гори.

АДРЕСА: Кооп. „Громада" Львів, Міцкевича 7.

Гроші слати чеком Самоосвіти 500'872, або Гром.

Голосу ч. 500.950, або Каменярів ч. 500.901.

4 MAJ 1934

4519 / 34

Почтове зложено гуртом. Pocztaowa opłata zapł. górzaltem.

Найкраща забава — це книжка з цікавими оповіданнями!

Такі книжки вийшли п. н.

Найкращі Оповідання

Таких книжок вийшло 10, ціна одної книжки

35 сот.

1. Страх в лісах Індії, 2. Огонь вмер!
3. Між чорними людьми в Африці, 4. Давні люди і звірі, 5. Українець на тім світі,
6. Борці за волю, 7. Козацька дитина,
8. Панцирний поїзд „Стрілець“, 9. Козацька любов — історична драма. 10. Подорож у Сибір (цікаві пригоди).

Гроші слати на чекове конто 500.872 з допискою „Найкращі оповідання“.

Хто купує всі 10 книжок разом безпосередньо у „Самоосвіті“, той платить лише 2.50 зол. разом з пересилкою.

Всі книжки з красними образками!

Адреса : ЛЬВІВ, Мідкевича 7, „Самоосвіта“

Редагує колегія: Др. К. Коберський, інж. І. Лучишин, Др. М. Стахів, проф. Е Яворовський.

З друкарні Ю. Яськова і Ски. — Львів, Хорущина 23.